

A NÉPESSÉG SZERKEZETE ÉS JÖVŐJE

FÖLDHÁZI ERZSÉBET

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

- » Az 1980-as évek eleje óta Magyarország népessége egyre kisebb. 1990 és 2011 között 400 ezer fővel csökkent a népesség, a 2011-es népszámlálás és 2014 között pedig újabb 100 ezer fő a veszteség.
- » A létszámcsökkenés a születések alacsony és a halálozások magas számának együttes következménye. A legutóbbi két népszámlálás közötti időszakban a természetes fogyást még enyhítette a nemzetközi vándorlás pozitív egyenlege, az utóbbi években azonban ez az egyenleg negatívvá vált.
- » A nők a férfiaknál tovább élnek, ezért népességbeli arányuk is nagyobb, mint a férfiaké, azonban ez az arány az utóbbi években lassan csökkenni kezdett.
- » A korösszetétel alakulását az idősek arányának folyamatos emelkedése mellett a gyermekek arányának csökkenése jellemzi. Ezek a folyamatok 2011 után is folytatódtak, így jelenleg a népesség csaknem egyötöde betöltötte a 65. életévét, minden hetedik pedig 15 év alatti.
- » A népesség elöregedését mutató öregedési index folyamatosan emelkedik: 2006 óta már magasabb a legalább 65 évesek száma, mint a 15 év alatti gyermekeké, jelenleg 3 százalékpontos az eltérés közöttük.
- » A népesség 2015-ös előreszámítása szerint további létszámcsökkenés és fokozódó öregedés várható. Előrebecslésünk alapján 2060-ra a népesség száma közel 2 millió fővel fog csökkenni; a legalább 65 évesek aránya megközelíti majd az egyharmadot, és számuk két és félszerese lesz a 0–14 évesek létszámának.

A NÉPESSÉG MÚLTJA, JELENE ÉS JÖVŐJE

Egy ország népessége évről évre csak igen lassan változik, a népesedési folyamatok jellemzői hosszabb távon rajzolódni kezdenek. A népesség változását befolyásoló tényezők ugyanakkor jól kiszámíthatóak az egyes rész-folyamatok törvényszerűségei következtében.

A népesség létszámának és egyes jellemzőinek – például a nem, életkor, családi állapot szerinti összetétele vagy a területi elhelyezkedése – változásáról elsősorban a népszámlálások adnak információt. A népesség múltbeli alakulását a legutóbbi három – az 1990., 2001. és 2011. évi – népszámlálás alapján mutatjuk be.

A népszámlálások közötti változásokról a *népmozgalmi statisztika*^F – vagyis a születések, halálozások, házasságkötések és a házasságok megszűnése – ad tájékoztatást, a belföldi és az egyes országok közötti mozgásokról a vándorlási statisztika gyűjt adatokat. Emellett a két népszámlálás közötti *mikrocenzusok*,^F illetve a különböző teljes körű és reprezentatív adatfelvételek tájékoztatnak a népesség változásáról. A különböző forrásokból származó adatok pontossága eltérő: a természetes népmozgalom – születések és halálozások – regisztrációja

pontosabb, míg a vándorlásra vonatkozó adatok – főként az országból kivándorlók esetében – kevésbé pontosak.

A népmozgalmi és a vándorlási statisztika segítségével készül el két népszámlálás között a népesség évről évre való továbbvezetése. Ez a *népesség-továbbvezetés*^F azonban általában pontatlan, és a népszámlálások alkalmával nyílik lehetőség a pontosítására. A népesség legfontosabb jellemzői a létszám, a nem és életkor szerinti összetétel, valamint a területi elhelyezkedés.

A népesség múltbeli változásának vizsgálata rávilágít a népességfejlődés jellemző tendenciáira az adott országban, az adott időszakban; megmutatja a jelenhez vezető utat. Ugyanakkor kiindulópontot is jelent a jövőbeli változások felvázolásához, a népességfejlődés lehetséges irányainak meghatározásához, vagyis a népesség-előreszámításhoz.

Az előző két kötethez (lásd Habcicsek 2009, Földházi 2012) hasonlóan itt is bemutatásra kerülnek az országos népesség-előreszámítás eredményei. A 2011-es népszámlálás végleges eredményeinek felhasználásával 2013-ban készült országos népesség-előreszámítás (lásd Földházi 2013); az itt ismertetett eredmények a 2015-ben készült, átdolgozott változatból származnak.¹ (A népesség-előreszámítá-

1. táblázat. Az országos népesség-előreszámítás hipotézisei, 2015

Mutatószám	2013. évi tényleges adat ^{a)}	Alap hipotézis		Alacsony hipotézis		Magas hipotézis	
		2030	2060	2030	2060	2030	2060
Teljes termékenységi arányszám ^{b)}	1,34	1,60	1,60	1,45	1,45	1,74	1,75
Születéskor várható élettartam, férfiak	72,0	76,7	84,8	75,6	82,5	77,5	87,1
Születéskor várható élettartam, nők	78,7	82,4	88,7	81,1	85,0	83,7	92,4
A nemzetközi vándorlások egyenlege	-7340 ^{c)}	-5960	7500	-17 500	-7500	-4360	17 500

^{a)} A 2014. évi előzetes adatok szerint a teljes termékenységi arányszám 1,41; a legalább egy évre külföldre távozott magyar állampolgárok száma 31 500 fő (KSH 2015). ^{b)} A teljes termékenységi arányszám azt mutatja meg, hogy egy nő élete során átlagosan hány gyermeket vállalna, ha az adott év termékenységi viszonyai állandósulnának (lásd bővebben 3. fejezet). ^{c)} 2012. évre vonatkozó becslés (a becslés módszereiről lásd Bleha et al. 2014).

¹ Az átdolgozott változatban a 2013-as változathoz viszonyítva a termékenységi hipotézisek változatlanok; a halálozási hipotézisek kialakításakor minden változatban és mindkét nem esetén magasabb várható élettartammal számoltunk; a vándorlási hipotézisek kidolgozásánál pedig új módszertant követtünk (ez utóbbit lásd Bleha et al. 2014).

sokból kétévente készül új változat, felhasználva a legfrissebb statisztikai adatokat, összhangban az ENSZ és az Eurostat gyakorlatával.)

A népesség-előreszámítás alap- vagy közepes változata a készítés időpontjában reálisan elképzelhető jövőnek felel meg. Az alacsony és a magas változat a jövőbeli népességfejlődés alsó és felső határát jelöli ki. (Az előreszámítás módszeréről lásd Földházi 2012.)

A NÉPESSÉG-ELŐRESZÁMÍTÁS HIPOTÉZISEI

A népesség-előreszámítás hipotéziseinek számszerűsítése többféle módon történhet: hosszabb távú trendek továbbvezetésével, korábban hasonló fejlődési utat bejárt országok adatai alapján történő modellezéssel, szakértői vélemények figyelembevételével, vagy akár mindezek ötvöztetésével.

A várható élettartam hipotéziseinek kiszámításakor az európai országok adataiból indultunk ki, és hosszú távú – legalább 20 évig fennálló – trendek figyelembevételével becsültük az élettartam növekedését, külön a férfiakra és a nőkre. A legalacsonyabb növekedési ütemet vettük figyelembe az alacsony hipotézisnél, a medián növekedést az alaphipotézisnél, a legmagasabb növekedési ütemet pedig a magas hipotézisnél.²

A termékenységre vonatkozó feltételezések hátterében az európai országok jellemzői mellett elméleti megfontolások is szerepet játszottak. Az alaphipotézis szerint a szülési kedv növelését célzó jelenlegi kormányzati intézkedések középtávon látható eredményt hoznak, és így a 2020-as évek elejére a magyarországi termékenység eléri Ausztria mostani szintjét, és 1,45 körül alakul majd.

Ismeretes, hogy a magyar nők egyre későbbi életkorokra halasztják a gyermekszülést. A magas hipotézis azon a feltevésen alapul, hogy ezekben a későbbi életkorokban „bepótolják” azokat a gyermekeket is, akiknek a születését fiatalabb korokban – tanulás, munkahelyi karrier vagy más okok miatt – elmulasztották. Ennek eredményeképpen két évtized távlatában 1,75-ös termékenységi arányszám elérése is lehetséges a 2030-as évek elejére.

A jelenleg is zajló változások fényében azonban arra van a legnagyobb esély, hogy lerövidül az az időszak, amely alatt a nők világra szeretnék hozni tervezett gyermekeiket. Ebben az esetben azonban még a szülési kedv megnövekedése mellett is várhatóan kevesebb gyermek jön világra, mint a magas hipotézis feltételeinek teljesülése esetén. Az alaphipotézis szerint a termékenység eléri a jelenlegi 1,6-os európai átlagot, megközelítőleg egy évtizedes késéssel. Mindhárom hipotézis esetén az elért termékenységi szintek stabilizálódását feltételezzük 2060-ig.

A vándorlás a legkevésbé kiszámítható népmozgalmi folyamat, így az erre vonatkozó hipotézisek kidolgozása a legösszetettebb feladat.

A hipotézisek kialakításának első lépéseként készítettünk egy becslést a különböző – magyar és a Magyarországról elvándorlókat befogadó országok, illetve az ENSZ – statisztikai alapján, ami a 2012. évre több mint 7 ezer fős negatív különbözetet mutatott a bevándorlók és az elvándorlók száma között. Ez volt a kiindulópont, ezt követően külön fogalmaztuk meg a bevándorlásra és az elvándorlásra vonatkozó feltételezéseket mindhárom előreszámítási változat esetén, és végül a kettő különbözeteként kapott vándorlási egyenleget vettük figyelembe az előreszámításnál.

² A várható élettartamra vonatkozó hipotézisek kidolgozását Kovács Katalin végezte.

Az alaphipotézis szerint a bevándorlók száma egy évtizedes stagnálás után lassan emelkedni kezd – azt feltételezve, hogy a stabilizálódó magyar gazdaságnak növekszik a munkaerőigénye – majd a 2050-es évektől viszonylag magas szinten állandósul. Ezzel párhuzamosan az elvándorlás mértéke – az előbbihez hasonló okok miatt – enyhül, és a 2030-as évek közepétől viszonylag alacsony szinten állandósul. Így a vándorlási egyenleg a 2030-as évek elejétől már pozitívvá válik, és a 2040-es évek végétől évi 7500 fős szinten marad.

Az alacsony hipotézis feltételezései az előzőhöz hasonlóak, azzal a különbséggel, hogy nem számolunk a bevándorlás növekedésével, vagyis a teljes előreszámítási időszakban állandónak tekintjük, miközben az elvándorlás is kisebb ütemben mérséklődik, mint az alapváltozatban. A stagnáló bevándorlás és a jelentős elvándorlás a 2040-es évek elejétől évi 7500 fős vándorlási veszteséget eredményez 2060-ig. Ez abban az esetben következik be, ha az ország gazdasági helyzete nem javul számottevően az előreszámítási időszakban.

A magas hipotézis az előzővel ellentétben jelentős mértékű gazdasági fejlődést feltételez, az utóbbi egy-két év kedvező folyamataiból kiindulva. Ennek eredményeképpen növekszik a bevándorlók száma, beleértve a külföldön született magyarokat is, továbbá mérséklődik az elvándorlás. Így a 2030-as évektől már pozitívvá váló vándorlási egyenleg a 2040-es évek végére elérheti az évi plusz 17 500 főt, és feltevéseink szerint ezen a szinten marad az előreszámítási időszak végéig.

A NÉPESSÉGSZÁM ALAKULÁSA ÉS ÖSSZETEVŐI

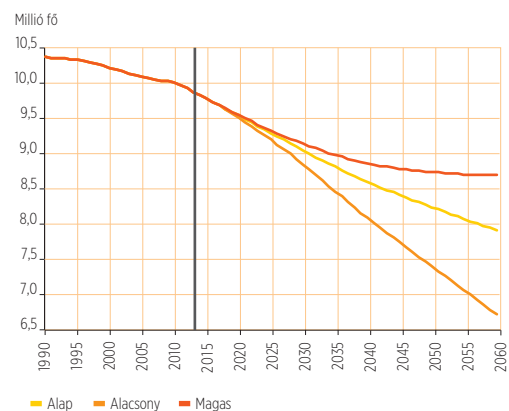
Magyarország népessége az 1980-as évek elejétől folyamatosan csökken, 1981-ben volt a legtöbb, 10 millió 710 ezer fős népes-

séggel. 1990-ben 10 millió 375 ezer fő élt az ország területén, a 2001. évi népszámláláskor 10 millió 200 ezer főt írtak össze, 2011. október 1-jén (a népszámlálás eszmei időpontjában) pedig 9 millió 982 ezer fő volt a létszám: a csökkenés csaknem 400 ezer fő az 1990-es és a 2011-es népszámlálás között. A továbbszámított népesség 2014 elején 9 millió 877 ezer fő volt, vagyis alig több mint két év alatt több mint 100 ezer fős népességfogyás következett be.

A 2015-ös népesség-előreszámítás szerint 2060-ban várhatóan 7 millió 900 ezer fő körül alakul az ország népessége. A legmagasabb várható népességszám 8 millió 690 ezer fő, a legalacsonyabb pedig 6 millió 700 ezer fő: a két szélső változat között az eltérés csaknem 2 millió fő.

A népesség csökkenése tehát tovább folytatódott 2014-ig, és az előreszámítás mindhárom változata szerint a jövőben is folytatódni fog: még a termékenység jelentős növekedését és a számottevő bevándorlást feltételező magas változat esetén sem éri el a 9 millió főt 2060-ban (1. ábra). Az előreszámítás szerint még közepesen javuló termékenység és halandóság esetén is bekövetkezhet közel 2 millió fős visszaesés.

1. ábra. A népesség száma Magyarországon, 1990–2060

Forrás: KSH NKI; saját számítás.

Egy országban a népesség számának változását három tényező alakítja: az élveszületések és a halálozások száma, valamint a nemzetközi vándorlások egyenlege. *Természetes szaporodás*^F következik be akkor, ha több az élveszületés, mint a halálozás; fordított esetben pedig *természetes fogyás*.^F

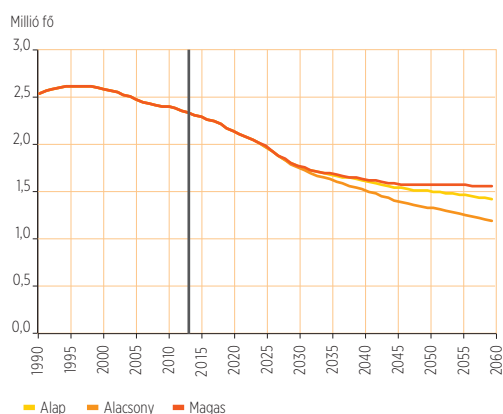
Az élveszületések száma a szülőképes korú nők számától, valamint gyermekvállalási hajlandóságuktól függ. A rendszerváltást követő évtizedben az élveszületések száma számottevően csökkent, elsősorban amiatt, hogy a szülőképes korban lévő nők termékenysége visszaesett. 1990-ben 126 ezer gyermek született, 1998 és 2008 között minden évben 100 ezernél valamivel alacsonyabb volt az éves születésszám. Ezt követően további csökkenés után 2011-ben érte el eddigi mélypontját, amikor is 88 ezer élveszületést számláltak össze. 2012-ben és 2013-ban kismértékű emelkedés mutatkozott, a 2014-es előzetes adatok pedig további növekedést mutatnak 91 500 élveszületéssel.

Ahhoz, hogy a népesség gyarapodni tudjon, a magas változatban feltételezett 1,75-ös átlagos gyermekszámnál is többre lenne szükség. A termékenység a 2011-es mélypont után emelkedni kezdett, 2014-ben elérte az 1,41-et,³ de további dinamikus növekedésre lenne szükség. A termékenység emelkedése sem elég önmagában a népesség gyarapodásához, ehhez a születések számának növekedése is elengedhetetlen. Ez utóbbi azonban két-séges, hiszen az 1970-es években született népes generáció kifutásával csökkenni fog a termékeny korban lévő nők száma.

A következő évtizedekben egyre kisebbek lesznek a szülőképes női korosztályok: a jelenlegi 2,3 milliós létszámról 2030-ra 1,7 millió körülire apad a számuk mindhárom

előreszámítási változat szerint (2. ábra). Ettől kezdve a csökkenés mérséklődik, mert a szülőképes kor határát elérve megjelennek a jelenleginél magasabb termékenység eredményeként megnövekedett létszámú női kohorszok. A korcsoport fogyása azonban még így sem áll meg: az alapváltozat szerint 2060-ban várhatóan 1,4 millió körül lesz, míg az alacsony változat kevesebb mint 1,2 millió főt valószínűsít, a magas változat pedig több mint 1,5 millió szülőképes korú nővel számol.

2. ábra. A szülőképes korú (15–49 éves) női népesség száma, 1990–2060

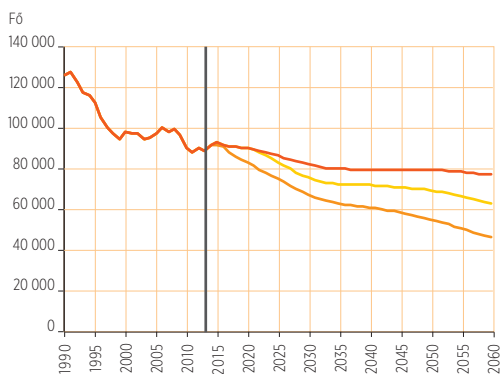

Forrás: KSH NKI; saját számítás.

A termékeny korban lévő nők létszámának csökkenését figyelembe véve a 90 ezer körüli születésszám tartósan csak növekvő gyermekvállalási hajlandóság mellett tartható fenn; hosszabb távon azonban még ekkor is a születések számának csökkenése valószínűsíthető. Amennyiben az átlagos termékenység a jelenlegihez hasonló szinten marad, ismét a születések számának jelentős visszaesésére kell számítani már a közeljövőben is (3. ábra).

³ Előzetes népmozgalmi adatok szerint. Lásd KSH, STADAT adatbázis: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wnt001b.html (letöltve: 2015. június 18.)

3. ábra. Az élveszületések száma, 1990–2060

Forrás: KSH NKI; saját számítás.

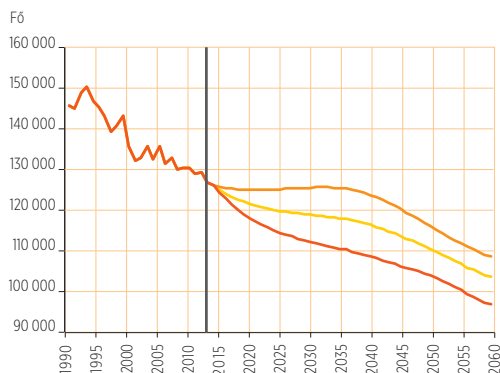
A természetes szaporodást a születéseken kívül a halálozások száma befolyásolja. A halálozások számát elsősorban az idősebb korosztályok létszáma határozza meg, mivel az életkor növekedésével emelkedik a halálozási valószínűség is. Másik tényezője, hogy hogyan alakulnak az életkilátások az egyes életkorokban, amelynek összefoglaló mutatója a *születéskor várható átlagos élettartam*.^F

Az 1990-es évek elején még igen magas, éves szinten 140 ezer fő fölötti volt a halálozások száma, 1993-ban pedig még a 150 ezer főt is meghaladta. A halandóság 1995-től kezdődő javulása következtében fokozatosan csökkent a halálozások száma, így 2008-ban már alig valamivel volt 130 ezer fő fölött. Az utóbbi években további jelentős visszaesés figyelhető meg a halálozások számában: 2013-ban már évi 127 ezer fő alatt volt, 2014-ben pedig az előzetes adatok szerint csak kevéssel haladja meg a 126 ezer főt. Ez a csökkenés az idősek számának növekedése mellett következett be, és a várható élettartam emelkedésének köszönhető.

A jövőben kismértékű halandóság-javulás esetén a meghaltak száma enyhe emelkedést követően csökkenhet; a halandóság ütemesebb mérséklődése mellett tartósan 120 ezer fő közelében maradhat; erőteljes

javulás esetén pedig 2060-ra akár 100 ezer alá is csökkenhet. Ennél lényegesen kevesebb azonban várhatóan nem lesz, így a természetes fogyást a várható élettartam növekedése önmagában nem tudja megállítani, ez csak a születések számának emelkedése mellett képzelhető el (4. ábra).

4. ábra. A halálozások száma, 1990–2060

Forrás: KSH NKI; saját számítás.

A jövőben is arra lehet számítani, hogy kevesebb lesz az élveszületés, mint a halálozás, tehát a természetes fogyás tartósan jellemzi a népesedési folyamatokat. 1990 és 2011 között 775 ezer fővel többen haláltak meg, mint ahányan születtek; 2011 és 2014 között 118 ezer fő volt a természetes fogyás. 2011 és 2060 között közel 2 millió fő természetes fogyásra lehet számítani, közepesen javuló feltételek mellett.

A természetes fogyás hatását az utóbbi évtizedekben a nemzetközi vándorlás pozitív egyenlege mérsékelte, vagyis az, hogy többen költöztek Magyarországra, mint ahányan elmentek. 1990 és 2011 között a nemzetközi vándorlás összesített egyenlege meghaladta a 356 ezer főt. Az utóbbi években azonban – becslések szerint (lásd Bleha et al. 2014) – ez az egyenleg negatívvá vált, és várhatóan negatív is marad egy ideig. Az előszámítás alaphipotézise szerint 2012 és 2060 között több mint 100 ezer

fő lesz a nemzetközi vándorlásból fakadó hiány, ami tovább fokozza a népességcsökkenést.

A NÉPESSÉG SZERKEZETE NEMEK ÉS ÉLETKOROK SZERINT

A népesség nemek szerinti összetételét több tényező is befolyásolja: a fiúk és a lányok aránya az újszülöttek között, a férfiak és a nők halandóságának különbségei, valamint a nemek aránya a vándorlók között. Az újszülöttek között magasabb a fiúk aránya, ennek elsősorban biológiai okai vannak. A nők várható élettartama általában magasabb, mint a férfiaké, ebben azonban a biológiai okok mellett már társadalmi tényezők is szerepet játszanak. A várható élettartamok közötti különbség igen jelentős lehet: ma Magyarországon ez csaknem hét év a nők javára, de nálunk fejlettebb országokban ennél jóval alacsonyabb értékek is előfordulnak.

A népesség életkori csoportokra való felosztásának egyik szokásos módja, amikor a 20 év alattiakat tekintik fiatalnak, a 65 éveket és idősebbeket idősnek. Esetenként külön is vizsgálják a gyermekkorú, vagyis 15 év alatti népességet, illetve a 15–64 év közöttieket, akiket munkaképes korúaknak tekintenek.

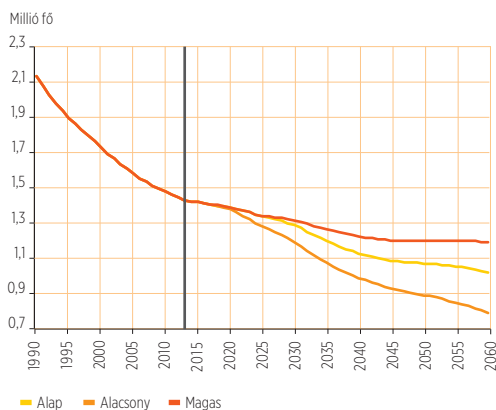
Az egyes életkori csoportok létszámának változása mellett fontos a népességen belüli arányuk változása is. Kitüntetett figyelmet kap a demográfiai öregedés, ami az idősök egyre növekvő népességbeli arányában és az átlagéletkor emelkedésében nyilvánul meg. A népesség öregedését az *öregedési index*^F mutatja összefoglalóan, a középkorúakra háruló eltartási terheket pedig a *fiatalkori és az időskori függőségi ráta*.^F

A nemek arányát vizsgálva a népességben belül megfigyelhető, hogy a férfiak aránya egyre csökken, elsősorban a nőknél magasabb halandóságuk következtében. 1990-ben 5,4 millió nő és 5,0 millió férfi élt

Magyarországon, ezer férfira 1082 nő jutott. 2001-ben a nők létszáma 5,4 millió, a férfiaké 4,9 millió volt, a nemek közötti arány 1103-ra módosult, ez 2011-re 1105-re változott (5,2 millió nő és 4,7 millió férfi). Az előreszámítás alapváltozata szerint – amely a férfiak esetében ütemesebb élettartam-hosszabodást feltételez – 2060-ban 4 millió nő mellett 3,9 millió férfi lesz, és a nőtöbbslet 1034-re mérséklődik.

Az egyes életkori csoportok létszámát alapvetően meghatározza az egymást követő születési évszámok nagysága. Amennyiben ezek lassan változnak, a népesség is lassan, egyenletesen változik. A kiugróan magas vagy alacsony születési évszámok a népesség jövőbeli alakulásában is hullámzásokat okoznak. Magyarországon az 1950-es években született „Ratkógyerekek”, illetve az 1970-es években született „Ratkó-unokák” alkotnak két ilyen népesebb csoportot. Ez a két csoport különös jelentőséggel bír a népesség változása szempontjából: az 1950-es években születettek most érik el az időskort, így felgyorsul a népesség öregedése; az 1970-es években született nők pedig a termékeny életszakaszuk végéhez közelednek, ami a születések számára gyakorolhat kedvezőtlen hatást.

5. ábra. A 0–14 évesek létszáma, 1990–2060

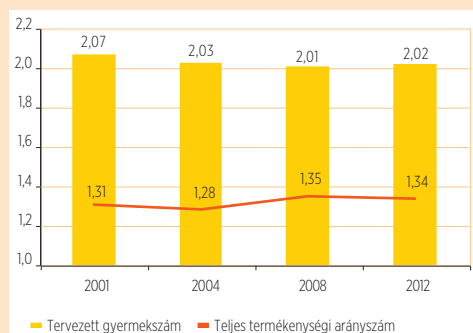
Forrás: KSH NKI; saját számítás.

A TERVEZETT GYERMEKEK MEGSZÜLETÉSÉNEK HATÁSA AZ ORSZÁG NÉPESSÉGÉNEK ALAKULÁSÁRA

A magyarországi népességfogyás legfőbb oka az alacsony termékenység. A termékenység 1990-től gyorsan csökkent, 2011-ben érte el a mélypontját az 1,24-es teljes termékenységi arányszámmal. Azóta bekövetkezett némi javulás, 2014-re az arányszám előzetes értéke 1,41.

Ugyanakkor az értékekre és attitűdökre vonatkozó kutatások folyamatosan a család és a gyermek kiemelkedő fontosságát jelzik. A fiatalok átlagosan két gyermeket terveznek, azonban a tervezett gyermekek jelentős része nem születik meg. Érdeemes megvizsgálni azt a kérdést, hogy mi történne abban az esetben, ha a tervezett gyermekek valóban meg is születnének. A népesség-előreszámítás segítségével megbecsülhető ennek hatása a népesség alakulására a következő 50 évben.

A teljes termékenységi arányszám és a tervezett gyermekszám a 18–44 éves nők és a 18–49 éves férfiak körében, 2001, 2004, 2008, 2012

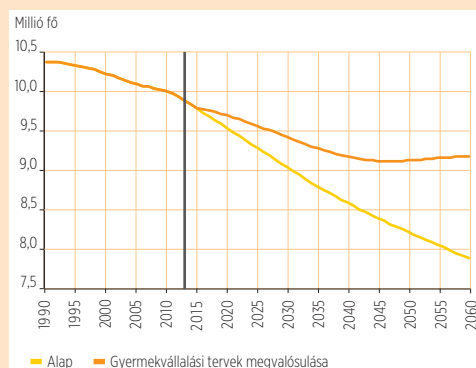
Forrás: KSH NKI Életünk fordulópontjai panel adatfelvétel 1–4. hulláma; saját számítás.

A tervezett gyermekek számáról az Életünk fordulópontjai panelvizsgálat 2001 és 2012 között lezajlott négy hullá-

ma ad információt. A teljes termékenységi arányszám 1,24 és 1,35 között változott ebben az időszakban, miközben a tervezett gyermekszám mutat ugyan kismértékű csökkenést, de alapvetően 2 körüli értéket vesz fel.

Ha a gyermekvállalási tervek teljes egészében valóra válnának, jelentősen mérséklődne a népességfogyás: a népesség száma 1,3 millióval lenne magasabb 2060-ban, mint a népesség-előreszámítás alapváltozatában.

Magyarország népessége a népesség-előreszámítás alapváltozata és a gyermekvállalási tervek megvalósulását feltételező változat szerint, 1990–2060

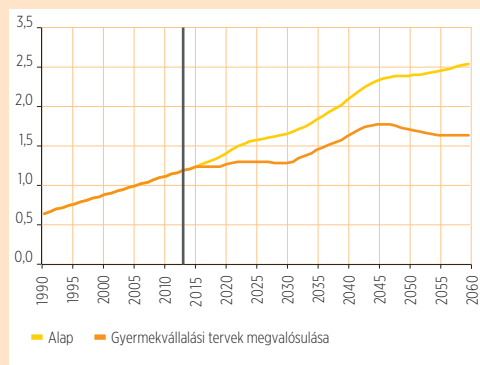

Forrás: KSH NKI; saját számítás.

Az alapváltozat szerint a gyermekek (0–14 évesek) és a középkorosztály (15–64 évesek) aránya folyamatosan csökken, miközben az időseké (65 évesek és idősebbek) folyamatosan emelkedik. Ha a tervezett gyermekek megszületnének, akkor 2060-ra a gyermekek aránya kismértékben (14%-ról 17%-ra) emelkedne, az időseké pedig kevésbé (az alapváltozat szerinti 33% helyett 28%-ra) növekedne. A 15–64 évesek viszonylatában mindkét változatban a jelenlegi kétharmados arányról 54–55%-ra csökkenne, de míg az alapváltozatban ez 4,3 milliós létszámot jelen-

tene, a magas termékenységgel számoló változatban 5 millió fő körül alakulna.

Az öregedési index alakulása a népesség-előreszámítás alapváltozatában és a gyermekvállalási tervek megvalósulását feltételező változatban, 1990–2060

Forrás: KSH NKI; saját számítás.

A magas termékenység hatása jól látható az öregedési index változásán, ami a népesség előregedésének intenzitását mutatja, a 65 éves és idősebb népességet a gyermekkorúak (0–14 évesek) százalékában kifejezve. Az öregedési index az alapváltozatban folyamatos emelkedéssel kis mértékben meghaladja a 2,5-ös értéket 2060-ban, ami azt jelenti, hogy az idősek létszáma közel két és félszerese lesz a gyermekkorúak létszámának. A tervezett gyermekek megszületése esetén ez az arány alig valamivel több mint másfélszeres, tehát jelentősen lelassul a társadalmi öregedés folyamata.

1990 elején még 2,1 millió volt a gyermekek, a 0–14 évesek létszáma, 2011-ben viszont már csak 1,5 millió, 2014-ben pedig 1,4 millió (5. ábra). A 670 ezer fős létszámcsökkenésért a termékenység igen alacsony szintje a felelős, ami részben a gyermekvállalási életkor kitolódásának a következménye. 2060 felé haladva feltételezhető a csökkenő létszámú szülőképes korosztályok gyermekvállalási hajlandóságának növekedése, de ez a valószínű emelkedésnél csak jóval nagyobb mértékű termékenységnövekedés esetén és kizárólag hosszú távon tudná ellensúlyozni a 0–14 éves korosztályok zsugorodását. Így a gyermekek létszámának változása továbbra is csökkenő tendenciát mutat: az előreszámítás alapváltozatában 2060-ig 1 millió főre apad. A ma megfigyelt alacsony átlagos gyermekszám mellett a korcsoport létszáma azonban jóval nagyobb mértékben is csökkenhet. A gyermekek aránya jelenleg 14%, ez sokkal alacsonyabb, mint az 1990-es évek

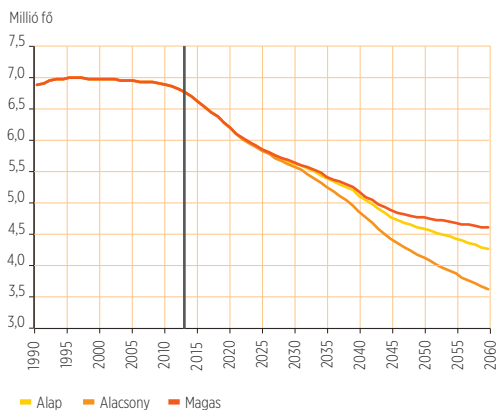
elején volt (20%), de várhatóan magasabb az előre jelzett 2060. évinél (13% körül).

A középkorosztály (15–64 évesek) létszámát jelentősen megemelte, hogy nemcsak az 1950-es években, hanem az 1970-es években születettek is ebbe a korcsoportba kerültek. A 15–64 évesek csoportja az 1990. évi 6,9 millió főről indulva 2014-ben 6,7 milliót tesz ki, így már megkezdődött a csökkenés, amely néhány éven belül – amint az ún. Ratkó-évjáratok elérik a 65 éves korhatárt – felgyorsul. 2030-ban várhatóan 5,6 millió, 2060-ban pedig 4,3 millió fő körül lesz a korcsoport létszáma (6. ábra).

Az idősek létszáma és össznépegségben belüli aránya egyre növekszik az egyes országokban: ez a jelenség a demográfiai öregedés. Jelenleg elsősorban a fejlett országokra jellemző a nagymértékű emelkedés, de egyre gyakrabban érinti a kevésbé fejlett országokat is. A demográfiai öregedés jelentősen megterheli az idősek nagy ellátórendszerét

(nyugdíj, egészségügy, idősgondozás); a társadalompolitika feladata olyan módon átalakítani és fejleszteni ezeket a rendszereket, hogy megfeleljenek a növekvő igénybevételnek.

6. ábra. A 15–64 évesek létszáma, 1990–2060

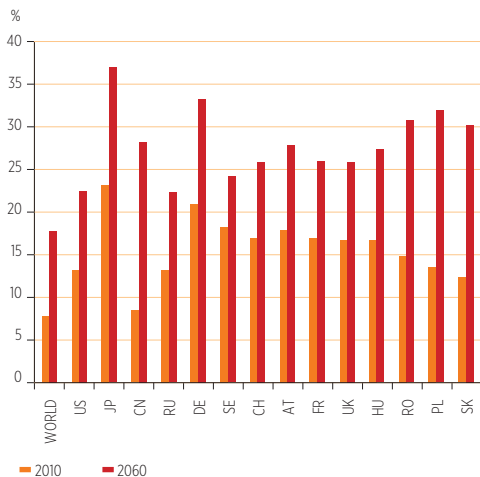
Forrás: KSH NKI; saját számítás.

A népesség-előreszámítások szerint a távolabbi jövőben az öregedés eddig nem tapasztalt méreteket ölt: a 65 évesek és idősebbek aránya 2060-ban megközelíti a 20%-ot, vagyis a Föld népességének közel egyötöde időskorú lesz. A fejlett országokban előreláthatólag 25% körül alakul majd az arányuk. A várható élettartam emelkedésével egyre nagyobb számban és arányban vannak jelen a népességben a nagyon idősök, a 80 évesek és idősebbek. A világ népességének jelenleg csak 1,5%-a tartozik ebbe a korcsoportba, 2060-ra azonban arányuk várhatóan megközelíti az 5%-ot, a fejlett országok többségében pedig 10% körül alakul majd (7. és 8. ábra). Ez azt jelenti, hogy a 80 évesek és idősebbek körében jóval dinamikusabb növekedés tapasztalható, mint a 65 évesek és idősebbek körében.

A 65 évesek és idősebbek arányát tekintve Magyarország jelenleg a nyugat-európai országokhoz áll közel a 17 százalékos körüli népességbeli aránnyal, ami valamivel magasabb, mint a volt szocialista országok hasonló mutatói. A növekedés mértékét nézve is igaz ez, miközben a kelet-európai országokban nagyobb arányú növekedés megy végbe, mint Magyarországon.

A nagyon idősök arányát tekintve már közelebb állunk a kelet-európai országokhoz, mind a jelenlegi arányokat, mind pedig a növekedés ütemét figyelembe véve.

7. ábra. A 65+ évesek aránya a világ néhány országában, 2010 és 2060

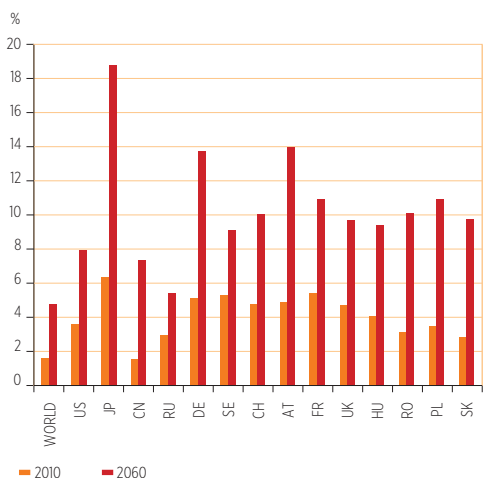

Forrás: UN Population Division (World Population Prospect: The 2012 Revision).

Az idős népesség arányát a termékenység és halandóság alakulása befolyásolja: míg a nyugat-európai országokban a viszonylag magas termékenységgel párosuló magas várható élettartam következtében magas az idősök aránya, addig a kelet-európai országokban inkább az alacsony termékenység az alapvető ok, amihez a nyugat-európainál alacsonyabb várható élettartam is hozzájárul. Németország kivételnek tekinthető a nyugat-európai országok közül: itt az alacsony termékenység és a magas várható élettartam együttes hatása érvényesül. Japánban a különösen hosszú élettartam növeli meg az idősök, főként pedig a nagyon idősök létszámát és arányát. Kína esetében az egykepolitika korszerezetet torzító hatása jelenik meg abban, hogy jelenleg alacsony az idősök aránya, a növeke-

dés dinamikája viszont várhatóan itt lesz a legnagyobb.

8. ábra. A 80+ évesek aránya a világ néhány országában, 2010 és 2060

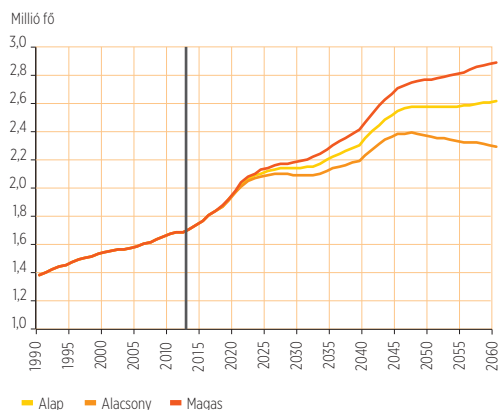

Forrás: UN Population Division (World Population Prospect: The 2012 Revision).

Magyarországon az 1990-es évek elején 1,4 millió volt a 65 éves és idősebb népesség-létszáma, 2011-ben pedig már 1,7 millió főt számlált a korcsoport. Arányuk a népességben 13%-ról 17%-ra nőtt. 2030-ra számuk – a már említett korcsoport-hullámváz, az alacsony születésszámok, valamint a javuló halandóság együttes hatására – 2,1 millió főre emelkedik, a népességbeli arányuk pedig közel 24%-ra. 2060-ra az öregedés folytatódásának eredményeképpen 2,6 millió körül lehet a létszámuk, és 33% körüli az arányuk (9. ábra).

A nagyon idősök, 80 évesek vagy idősebbek létszáma 1990-ben még csak 260 ezer fő volt, és csupán a népesség 2,5%-a tartozott ebbe a korcsoportba. 2011-ben már 400 ezer főt számlált ez a kategória, és a népesség 4%-át képviselte. 2060-ban számuk várhatóan megközelíti az 1,2 milliót, vagyis a népesség 15%-a⁴ körül lesz az arányuk.

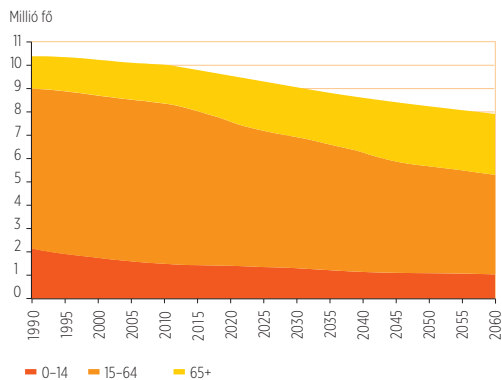
9. ábra. A 65+ évesek létszáma, 1990–2060

Forrás: KSH NKI; saját számítás.

Az egyes korcsoportok létszám-változásának eredményeképpen – csökkenő népességszám mellett – átalakul a népesség korszerkezete: a gyermekek aránya a jelenlegi 14%-ról 13%-ra csökken; a középkorosztály több mint kétharmados aránya jelentősen csökken, és 2060-ban már csak a népesség valamivel több mint felét teszi ki, miközben a 65 évesek és idősebbek aránya csaknem megduplázódik, 17-ről 33%-ra emelkedik (10. ábra).

10. ábra. A népesség összetétele korcsoportok szerint, 1990–2060

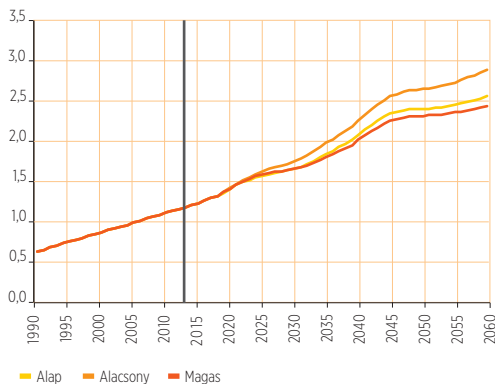

Forrás: KSH NKI; saját számítás.

⁴ Saját becslés. A becslült érték jelentősen eltér az ENSZ által előre jelzett 9,4%-os aránytól; ennek fő oka a várható élettartamra vonatkozó hipotézisek kidolgozásának eltérő módszere. Az ENSZ előszámítási módszeréről lásd: <http://esa.un.org/wpp>

Az öregedési index (az időseknek a gyermekkorúakhoz viszonyított száma) szintén fontos jelzőszám az öregedés intenzitásának érzékeltetésére. Az 1990. évi 0,7-es értékről már a 2000-es évek közepére 1,0 fölé emelkedett, tehát a népességben több lett az idős ember, mint a gyermekkorú (11. ábra). Az idősek és a gyermekek aránya a következő időszakban lendületesen tovább emelkedik majd, 2030-ra 1,7 körüli értéket vehet fel, 2060-ra pedig 2,5 körül lehet. Ez utóbbi azt jelenti, hogy az idősek létszáma csaknem két és félszerese lesz a gyermekek létszámának. Az előreszámítás alacsony változatában ennél kedvezőtlenebbül alakul a mutató értéke: 2060-ra 3 közelébe kerül. Az alap- és a magas változat között nincs lényeges különbség.

11. ábra. Az öregedési index alakulása, 1990–2060

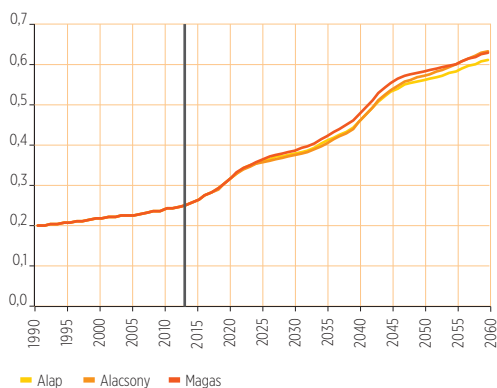

Forrás: KSH NKI; saját számítás.

A gazdaságilag aktív népességre nehezedő eltartási terhek mutatója az *eltartottsági ráta*,^F amely a gazdaságilag nem aktív korú népességet viszonyítja az aktív korú népességhez. Ennek egyik változata az időskori eltartottsági vagy függőségi ráta, amely az időskorúak és a gazdaságilag aktív korúak egymáshoz viszonyított arányát mutatja (12. ábra).

A mutató értéke 1990-ben 0,2 volt, vagyis egy időskorúra öt aktív korú jutott a népességben. Lassú emelkedéssel 2011-re elérte a mutató értéke a 0,24-et; ekkor egy időskorúra négy aktív korú jutott. A ráta növekedése tovább folytatódik a jövőben is: a növekedés dinamikáját a különböző korcsoportok időbeli hullámozása jelentősen befolyásolja. 2060-ra az időskori függőségi ráta értéke várhatóan 0,6 körül lesz: egy időskorúra már kevesebb mint két aktív korú jut majd a népességben.

12. ábra. Az időskori függőségi ráta alakulása, 1990–2060

Forrás: KSH NKI; saját számítás.

FOGALMAK

Népmozgalmi statisztika: A természetes népmozgalom körébe tartozó jelenségekre (születés, halálozás, házasság, válás, vándorlás) vonatkozó folyamatos adatgyűjtés (anyakönyvi statisztikák), azok elemzése és az információk rendszeres közzététele.

Mikrocenzus: Magyarországon 1960 óta két népszámlálás között mintavételes kis népszámlálást, úgynevezett mikrocenzust tartanak, és annak eredményeit matematikai-statisztikai módszerekkel kivétítve az ország egészére népszámlálási jellegű adatokat biztosítanak az évtized közepéről. A 2005. évi mikrocenzus a Magyar Köztársaság területén lévő lakások – matematikai módszerrel kiválasztott – két százalékát és az azokban lakó személyeket érinti. A kis népszámlálás alapfelvétele az ország 847 városára, községére terjed ki. Összeírásra mintegy 83 ezer lakás és az azokban lakó személyek kerülnek. A kiválasztott lakásokban lakók részvétele a mikrocenzusban – a népszámlálással megegyező módon – kötelező.

Várható átlagos élettartam: A várható átlagos élettartam azt fejezi ki, hogy a különböző életkorúak az adott év halandósági viszonyai mellett még hány évi élettartamra számíthatnak.

Születéskor várható átlagos élettartam: Az újszülöttek várható átlagos élettartama.

Természetes szaporodás, fogyás: Az élveszületések és a halálozások különbözete.

Időskori függőségi ráta: Az időskorúaknak (65+ éves) az aktív korúakhoz (15–64 éves) viszonyított aránya.

Fiatalkori függőségi ráta: A fiatakorúaknak (0–14 éves) az aktív korúakhoz viszonyított aránya.

Eltartottsági ráta (teljes függőségi ráta): A gyermek (0–14 éves) és az idős népesség (65+ éves) a 15–64 éves népesség százalékában (a fiatakori és az időskori függőségi ráta összege).

Öregedési index: Az idős népesség (65+ éves) a gyermeknépesség (0–14 éves) százalékában.

Népesség-továbbvezetés: A népszámlálások közötti időszak évenkénti népességének meghatározásánál a kiindulópont az utolsó népszámlálás népességszáma, aminek továbbszámításához a 2000. évig a népmozgalmi statisztikából rendelkezésre álló természetes szaporodás, illetve fogyás adatait használtuk. 2001. január 1-jétől a népesség továbbszámításának módszere megváltozott. Ennek a változásnak a lényege, hogy a továbbiakban a nemzetközi vándorlást is figyelembe vesszük a két népszámlálás közötti népességszám meghatározásánál.

AJÁNLOTT IRODALOM

- Bleha, B. – Sprocha, B. – Vanjo, B. – Földházi, E. (2014): *Population projections for Hungary and Slovakia at national, regional and local levels*. INFOSTAT Bratislava – Hungarian Demographic Research Institute. <http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGPopulationProjectionsHUSK.pdf>
- Földházi E. (2013): Magyarország népességének várható alakulása 2011–2060 között. *Demográfia*, 56(2–3): 105–143.
- Földházi E. (2012): A népesség szerkezete és jövője. In Óri P. – Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2012. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH NKI, Budapest: 155–168.
- Hablicsek L. (2009): A népesség szerkezete és jövője. In Monostori J. – Óri P. – S. Molnár E. – Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2009. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH NKI, Budapest: 133–144.
- KSH (2015): Népmozgalom, 2014. *Statisztikai tükrök*, 23, 2015. márc. 27. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepmozg/nepmoz14.pdf>
- KSH (2013): *2011. évi népszámlálás. 4. Demográfiai adatok*. KSH, Budapest.
- O’Neill, B. C. – Balk, D. – Brickman, M. – Maros, E. (2001): A Guide to Global Population Projection. *Demographic Research*, 4(8): 203–288. www.demographic-research.org/Volumes/Vol4/8/

HONLAPOK

- Eurostat (Population projections data): <http://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/population-projections-data>
- KSH NKI (Népesség-előreszámítások): <http://demografia.hu/hu/kutatasok/17-kutatasok-egyenkent/175-nepesseg-eloreszamitasok>
- UN Population Division (World Population Prospects: The 2012 Revision): <http://esa.un.org/wpp/>